

PRIKAZ: Iva Ignjatović, *Erika Marjaš*– jedinstvena monografija o jedinstvenoj balerini

Svenka Savić (2018), »Erika Marjaš«, Futura publikacije i Udruženje »Ženske studije i istraživanja«, Novi Sad, 196 str. (recenzije: Vesna Krčmar, Vera Obradović Ljubinković, Danijela Radović, Vera Vasić)

Svenka Savić kroz svoju spisateljsku karijeru nastoji da sačuva od zaborava bitne detalje o stvaranju i razvoju umetničke igre, a pre svega baleta u Vojvodini. Do sada su objavljene njene brojne kritike i tekstovi o igri i umetnicama i tri knjige: “Baletska škola Novi Sad” (1989), “Balet” (1995) – za koju je dobila nagradu “Laza Kostić”, zatim “55 godina Baletske škole u Novom Sadu” (2004), pa “Pogled u nazad: Svenka Savić o igri i baletu” (2006) koja objedinjuje njene kritike i druge tekstove. Pred nama je poslednja knjiga “Erika Marjaš”, jedna od retkih monografija posvećena baletskim umetnicama u Srbiji.

Nije novost ako kažem da nam je literatura iz oblasti umetničke igre siromašna u Srbiji, ali je novina ako kažem da je u ovoj knjizi primenjen metod kojim se potvrđuju korisne istraživačke tehnike iz interdisciplinarnih studija, kojima se autorka dosledno posvećuje u svojoj karijeri istraživanja jezika, a koji u našoj profesiji umetničke igre još uvek nije dominantan. Osim što autorka donosi brojne podatke o Eriki Marjaš prikazane iz više uglova, paralelno prikazuje i istorijat Baleta Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu, obogaćujući knjigu velikim brojem informacija o datumima i broju izvođenja određenih predstava, ne zanemarujući nikoga od autora u timu (koreografe, kompozitore, dirigente, scenografe, kostimografe, glavne protagosniste). Autorka je smatrala važnim dati popis svih upravnika SNP-a i svih šefova/direktora za sedamdeset godina postojanja Baleta da bi čitaoci imali mogućnost da procenjuju u kojoj meri je širi pozorišni kontekst uticao na ostvarenje uspešne karijere jedne pojedinačne umetnice. Iz tabelarnog prikaza svih uloga Erike Marjaš (ukupno 50) u dvadeset igrackih sezona, jasno je da je umetnica odigrala sve glavne uloge u repertoaru.

U knjizi je i spisak svih dobitnica i dobitnika nagrade za životno delo Udruženja baletskih umetnika Srbije od 1997. (kada je ovo priznanje uspostavljeno) do 2017, a tu nagradu su primile i Erika Marjaš (2006) kojoj je knjiga posvećena i autorka Svenka Savić (2017). Na taj način je umetnica uokvirena u širi profesionalni ram umetničke igre kod nas.

Struktura knjige je podeljena u 7 poglavlja kojima prethodi Predgovor i slede Završni osvrt i Prilozi: Detinjstvo (1941-1961), Profesionalna igračka karijera (1961-1981), Medijski odjeci profesionalnog rada, Direktorka baletskog ansambla, Drugi o umetnici, Nagrade i priznanja, Tekstovi trajnog nasleđa: odrednice u enciklopedijama. Na kraju slede Prilozi u kojima je i bogata Literatura. U svakom poglavlju autorka problematizuje neko do postojećih otvorenih pitanja u umetničkoj igri danas kod nas i/ili u umetnosti i nauci uopšte, čime pokazuje koliko je posla još preostalo da se uradi.

Polazeći od detinjstva u Novom Sadu, gde je Erika Marjaš rođena početkom II svetskog rata, u višejezičnom okruženju (otac poreklom Slovak i majka iz mađarske zajednice), u porodičnoj poziciji druge od tri sestre, preko prvih dodira sa igrom već sa sedam godina u baletskoj sekciji Pionirskog pozorišta i upisa u Baletsku školu sa deset godina, Svenka Savić uokviruje kontekst u kojem je umetnica stasavala. Više puta autorka podvlači da je talenat za igru i bogatstvo fizičke spremnosti osnovni prepoznatljivi dar Erike Marjaš, uočena još u ranom detinjstvu. Tu sposobnost je ona ispoljila i u drugim sferama (jahanju, filmu i manekenstvu), na sreću za umetničku igru, ostala je verna igri od detinjstva. Ali je autorki iskustvo detinjstva poslužilo za načelno pitanje: da li je Erika Marjaš imala detinjstvo ako se zna da je sa šesnaest godina već igrala predstave u baletskom ansamblu, sa dvadeset već bila solistkinja. Ako detinjstvo može trajati do polovine dvadesetih godina, a Erika Marjaš postala prvakinja svoga profesionalnog ansambla sa dvadeset i osam godina, nije li njeno detinjstvo zapravo njena profesija od detinjstva? Poglavlje s naslovom "Profesionalna igračka karijera (1961-1981)" zauzima očekivano centralno mesto u knjizi. Taj deo autorka zasniva istraživački na medijskim tekstovima (uglavnom novinskim) objavljenim u dugom vremenskom periodu (1958-2008): intervjui koje je Erika Marjaš davala novinarima, odgovarajući na različita pitanja povezana sa profesijom (ali i sa privatnim životom). Zatim je tu analiza razgovora umetnice i autorke, vođenih u dužem vremenskom periodu, kako bi prikazala igrački put novosadske primabalerine za koju konstatuje da je bila široko poznata javna ličnost. Erika Marjaš je to zaista i bila: često na naslovnim stranicama dnevnih novina, lepotica prepoznatljivog lika i izvajanog tela, balerina bez koje se ni jedna novosadska baletska premijera u periodu dve decenije (1961. do 1981) nije mogla zamisliti. Autorka knjige suočava kritičarske tekstove o predstavama sa ličnim stavom umetnice o njima. Tako od Erike saznajemo zašto joj je Julija ostala u srcu, kako je uživala igrajući Karmen, a zašto se Silvije nerado seća... Vrednost ovog pristupa autorke monografije je što daje glas umetnici,

kao i kritičarkama, koristeći se obilato citatima iz kritika i iz (raz)govora autorke. Takav pristup nam omogućava da pratimo i razvoj novinske baletske kritike kod nas, u kojoj i autorka učestvuje. Svenka Savić je samokritična, nalazi zamerke, nekadašnjem nedovoljnom obraćanju pažnje na nosioce uloga u predstavama i u sopstvenim kritikama. S današnje tačke gledišta i rasprostranjenosti medija, spram vremena u kome je Erika Marjaš gradila svoju karijeru, reklo bi se ipak da su tadašnji baletski umetnici dobijali veći medijski prostor i pažnju nego danas, što je doprinosilo statusu zvezda u široj kulturnoj i umetničkoj javnosti toga vremena. Pitanje koje je autorka postavila u knjizi, a nema jedinstven odgovor jeste: u kojoj meri (novinske) kritike doprinose razvoju umetničke igre uopšte, i značaju pojedinih umetnica i umetnika kod nas? Pričajući o Eriki Marjaš moramo napomenuti, a nevedeno je i u monografiji, da su svi isticali njenu skladnu figuru, naročito lepotu potkolenica i stopala (toliko bitnih da bi se balet tečno čitao), pedeset ostvarenih uloga na sceni SNP-a, gostovanja sa matičnom kućom, ali i podatak da samostalno nije gostovala u jugoslovenskim centrima (Beograd, Zagreb, Ljubljana).

Umetnica je imala sreće da saraduje sa kreativnim koreografima, u čijim delima je ostvarila najznačajnije uloge: Ikom Otrinom, Georgijem Makedonskim, Borisom Toninom i za krunu njene karijere zaslužnom moskovskom koreografkinjom, Verom Bokadoro. U njenoj postavci baleta *Ljubav za ljubav* Erika Marjaš je s uspehom nastupila u Boljšoj teatru u Moskvi, dok je *Labudovo jezero* iste koreografkinje bilo delo s kojim je Erika proslavila dvadeset godina na sceni baleta u Novom Sadu. Igračica i koreografkinja su u dobroj saradnji ostvarile izuzetan uspeh i prijateljstvo.

U poglavlju "Direktorka baletskog ansambla" Svenka Savić prati umetnicu nakon završene igračke karijere, na funkciji šefa, pa posle direktora, Baleta u svojoj pozorišnoj kući u tri mandata. Naglasak je na inovacijama koje uvodi Erika Marjaš u život ansambla. Konstatuje da su tokom postojanja baletskog ansambla u Novom Sadu bili pokušaji radikalnog inoviranja (najpre Ike Otrina, potom Borisa Tonina i Nade Kokotović), ali je Erika Marjaš uvodila postepeno nekoliko naizgled manjih: osamostaljivanje Baleta od Opere pod čijim je okriljem ovaj umetnički sektor bio, podmlađivanje ansambla i intenzivna saradnja sa Baletskom školom iz Novog Sada, kroz stipendiranje učenika i učešće u predstavama. Erikina otvorenost ka inovacijama rezultirala je radom Foruma za novi ples u okrilju Baleta SNP-a (kasnije pod rukovodstvom Olivere

Kovačević-Crnjanski na istoj funkciji). Erika Marjaš je omogućavala da se profesija umetničke igre na mnogo drugih načina razvija, pa je za vreme njene pozicije direktorke Baleta u Srpskom narodnom pozorištu održan naučni skup (1996) posvećen pitanjima standardizacije baletske terminologije (koji je inicirala Svenka Savić), a kome su prisustvovala sve tada aktuelne baletske kritičarke naše zemlje, kao i stručnjaci za jezik sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Zaključci sa tog skupa kasnije su postali delatni u kritičarskim tekstovima prisutnih učesnica, što znači da je jedna inovacija urodila dugoročnim plodom.

U poglavlju “Tekstovi trajnog značaja: odrednice u enciklopedijama” autorka ističe dve važne opšte činjenice na osnovu analize odrednica o primabalerini Erike Marjaš, o kojima bi valjalo da vode računa institucije i strukovna udruženja. Prva je da u postojećim enciklopedijama i leksikonima gde bi bila očekivana, zapravo odrednica izostaje, a drugo, i kada odrednica postoji ona nije potpuna, ili podaci nisu pouzdani. Zato autorka postavlja pitanje ko treba da brine o nezaboravu baletske umetnice i umetnika? Mada je pozorište umetnost trenutka, ono jeste i deo sećanja šire zajednice na te trenutke i pojedinke i pojedince u njima, trebalo bi stvarati zajedničku memoriju o tome - zakodiranu u tekstovima.

Iz poglavlja “Nagrade i priznanja” doznajemo koliko je uvažavan talenat i trud Erike Marjaš, tokom i nakon završene karijere. Navedene su najznačajnije nagrade koje je umetnica dobila: Oktobarsku nagradu grada Novog Sada (1970), Povelju svoga pozorišta (1972; 1986), Orden zasluga za narod sa srebrnom zvezdom (1986), Priznanje UBUS-a za životno delo (2006) i nacionalno priznanje za vrhunski doprinos kulturi RS (2006). Po ovom broju i vrednosti nagrada Erika Marjaš je jedinstvena u svom pozorišnom okruženju.

U “Prilogu” je autorka knjige dala kompletne objedinjene podatke iz profesionalne karijere i iz privatnog života Erike Marjaš (biogram), zatim spisak televizijskih emisija i televizijskih baleta u kojima se pojavljuje ili nastupa, kao i hronološki spisak tekstova na osnovu kojih je autorka zaključila analizu prisustva u medijima (ukupno 164) - od novinskih članaka, najave premijera, kritika i prikaza predstava i gostovanja do enciklopedijskih odrednica. Ove podatke je sakupila majka umetnice, pa je to još jedan povod da autorka problematizuje pitanje gde se nalaze empirijski podaci za sačinjavanje monografija baletske umetnice. Najmanje ih je u postojećim

arhivama i pozorišnim muzejima, a mnogo više u privatnim posedima. To je drugi istraživački problem koji autorka želi da naglasi – pitanje opštih arhiva za baletsku umetnost. Podaci u Prilogu mogu dobro poslužiti za buduće komparativne analize podataka sa monografijama koje tek treba da se napišu i objave.

Uz tekstove su unete i fotografije umetnice (ukupno 44 iz lične arhive umetnice) hronološkim redosledom, a koje su objavljene uz novinske tekstove, čime smo obogaćeni i vizuelnim delovima, uvek značajnim kada je profesija baleta u pitanju. U tekstu o fotografijama, autorka knjige naglašava da je popularnosti umetnice u znatnoj meri doprinela praksa objavljivanja fotografija na osnovu kojih ona ostaje vizuelno zapamćena u sećanjima publike do danas. Ali u ovom poglavlju autorka otvara pitanje umetničke baletske fotografije u odnosu na baletsku karijeru umetnica, jer ovaj tip fotografije u vreme kada je Erika Marjaš igrala nije bio dovoljno razvijena u našim pozorištima (kako je to danas slučaj).

Posebno poglavlje “Drugi o umetnici” donosi sećanja savremenika i prijatelja umetnice na osnovu kojih doznajemo o mnogim lepim osobinama umetnice, zatim o prijateljskim odnosima koji traju (Dušan Belić, upravnik SNP-a u periodu 1983-1987, Vera Bokadoro, koreografkinja Boljšoj teatra u Moskvi, Stevan Divjaković, kompozitor i upravnik SNP-a u periodu 1995-2000, Žarko Milenković, solista Baleta SNP-a, šef baletskog ansambla i koreograf, Ljiljana Mišić, prof. Akademije umetnosti UNS, Iko Otrin, koreograf, solista Baleta, pedagog, Vladimir Pokorni, prvak Baleta NP u Beogradu, Ratislav Varga, prvi igrač SNP-a, Zoran Mulić, kompozitor i profesor na Akademiji umetnosti UNS, Dobrila Novkov, solistkinja SNP-a, Bora Mladenović, prvak Baleta NP u Beogradu, Ljubica Šugić, organizator u U.J. Balet SNP-a). Ovom poglavlju treba dodati i spisak iz Priloga “Telegrami povodom jubileja 20 godina umetničkog rada”, iz koje se vidi da su u događaju ‘odlaska’ sa igrčke scene Erike Marjaš, saučestvovali svi baletski ansambli tadašeg jugoslovenskog prostora, jer je ona bila i ostala jedna od najvećih jugoslovenskih primabalerina do danas.

Monografija “Erika Marjaš” Svenke Savić pisana je da objedini umetnost i nauku i po tom pristupu uvršćuje se u malobrojnu, a značajnu domaću literaturu o baletskoj umetnosti. Po tom pristupu bi mogla biti uzor za oblikovanje monografija drugih znamenitih ličnosti koje još nisu

dobile svoju realizaciju. Knjiga je primer dobre analizirane istorijsko-umetničke dokumentarne građe za buduća pokolenja baletskih pregalaca i/ili ljubitelja umetnosti igre. Ukoliko želimo da očuvamo umetničku igru na našim prostorima moramo negovati sopstvenu istoriju i ne dozvoliti da velikani koji su nepresušni izvor znanja i informacija, učesnici, očevici i kreatori te istorije izblede iz sećanja u zaborav.